

nije nešto što neposredno počinje, nego ona jest zaokružujući se"), u ime „pretpostavke” (Voraussetzung) neposredno „zbiljskog”, „osjetilnog zora” itd. usporedi *L. Feuerbach, Zur Kritik der Hegelschen Philosophie*, 1839, SW. II, ed. Fr. Jodl, str. 158—204, passim)³⁷. Ova „kritika” ne prevladava filozofiju u zbilji, ukidajući je kao „onostranost” da bi je sačuvala u „ovostranosti” samoj, nego je ostavlja po strani, zapravo: odbacuje pod vidom „nove, jedino pozitivne filozofije” (L. F., *Vorläufige Thesen zur Reform der Philosophie* (1842), l. c., str. 240), „empirizma”, „realizma” (*Grundsätze . . .*, l. c., str. 265)³⁸. U tom smislu kaže se u „Deutsche Ideologie”: „Pretpostavke kojima počinjemo . . . jesu zbiljske pretpostavke . . . zbiljski individuumi, njihova akcija i njihovi materijalni životni uvjeti . . . Ove pretpostavke dadu se, dakle, konstatirati na čisto empirijskom putu” (MEW, 3, str. 20, 27, ili *D. Zeitschrift f. Phil.*, str. 1202, 1206). Uopće: feuerbachovske konsekvencije iz antropološkog i naturfilozofijskog tipa ove kritike dominiraju na mislenoj razini „Njemačke ideologije”; na svaki način, faktički poduzete kritike nisu u suprotnosti s tim konsekvencijama. Stoga, kad se u I glavi („Feuerbach”) govori o njemu kritički, odnosi se kritika uglavnom na Feuerbacha iz „Wesen des Christentum” (1841), „Grundsätze der Philosophie der Zukunft” (1843), „Das Wesen des Glaubens im Sinne Luther’s” (1844), dakle na onog koji negaciju religije, teologije i filozofije

³⁷ Usporedi *L. F., Grundsätze der Philosophie der Zukunft* (1843): „Apsolutna bespretpostavnost — početak spekulativne filozofije — nije ništa drugo do bespretpostavnost i bespočetnost, aseitet božanskog bića” (l. c., str. 260).

³⁸ Konsekvencija u aforizmima iz 1843—44: „Keine Religion! — ist meine Religion; keine Philosophie! — meine Philosophie” (l. c., str. 391). Konačno, u predgovoru za prvo cjelokupno izdanje svojih djela (1846): „die wahre Philosophie ist die *Negation* der Philosophie, ist *keine* Philosophie” (l. c., str. 410).